

І.П.Бетко

Інститут літератури ім.Т.Г.Шевченка АН України

РЕЦЕПЦІЯ БІБЛІЇ В УКРАЇНСЬКІЙ ПОЕЗІЇ: ДЕЯКІ ІСТОРИКО- І ТЕОРЕТИКО-ЛІТЕРАТУРНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Вивчення закономірностей художньої рецепції Біблії в українській поезії, на перший погляд, не належить до цілинних тем літературознавства. З часів Київської Русі і до наших днів нагромадилась велика кількість фактів історико- і теоретико-літературного характеру. І водночас ця тема лишається однією з найбільш теоретично невизначених у царині українського літературознавства.

Завжди перебуваючи в зоні посиленої уваги діячів національної культури, проблема мистецької рецепції Біблії як загалом, так і в локальних аспектах нерідко була в минулому об'єктом політичних спекуляцій і наукових фальсифікацій. Так, у радянські часи літературознавство далеко не завжди керувалося науково-об'єктивною методологією у дослідженні духовного життя особистості і суспільства, її місце заступалося так званим партійним підходом, намаганням контролювати і дозувати не лише наукове пізнання, а й сам літературний процес. Це призводило до того, що духовні твори глибокого релігійного змісту, а також ті, в яких біблійні ідеї інтерпретувались відповідно сакральному духові Книги Книг, однозначно оцінювались як реакційні. Натомість утверджувалась думка про відсутність і безперспективність релігійно-духовної традиції в українській поезії взагалі та всіляко популяризувалась антиклерикальна й атеїстична література. Коли йшлося про такі твори, як, наприклад, «Сад божественних п'єсней, прозябший із зерн Священнаго Писанія» Сковороди, «Псалми Давидові» й «Марія» Шевченка, «Смерть Каїна» і «Мойсей» Франка, «Одержима» і «На полі крові» Лесі Українки та інші, літературознавчий аналіз зводився переважно до тенденційного акцентування єретичних і апокрифічних мотивів, розриву з біблійною традицією тощо. Усе це в зазначених творах справді було, але в інших, далеко не однозначних співвідношеннях, отже, і не мало абсолютизуватися.

В інтересах істини слід враховувати, що ті літературні негації Біблії, до яких вдавалися представники нової української поезії, були інспіровані переважно позалітературними, а не суто творчими факторами. Визначальну роль відігравало вульгарно-механістичне накладання філософських концепцій позитивізму і прагматизму на сферу духовного життя, а також тотальна залежність російської православної церкви від держави, яка фактично перетворила її на чиновницько-бюрократичний придаток імперії. Останнє викликало рішучий протест з боку критично мислячої інтелігенції, генеруючи в літературі антицерковні теми та ідеї. На жаль, з купіллю частогусто виплескувалось і дитя: антиклерикальне непомітно підмінювалось антирелігійним, антибіблійним, відверто атеїстичним тощо.

Практично всі попередні спроби розгляду рецепції біблійних сюжетів і мотивів у межах національного літературознавства є більшою чи меншою мірою політизованими, що призводило до неминучого змішування антиклерикального, релігійно-світоглядного і власне генетично-біблійного критеріїв. Часом на основі історико- і теоретико-літературного аналізу тексту створювалась ідеологічна тенденційна надбудова. Звідси і суперечливе пояснення типологічно однорідних літературних фактів. Так, тяжко зрозуміти, чому саме позитивне переосмислення образу братовбивця Каїна у Байрона і Франка схвалювалося [16, с.26-38; с.95-109; 19, с.42-56], тоді як подібне переосмислення образу христопродавця Іуди у творах Ст. Пшибишевського, Т.Гердберга, Л.Андрєєва та ін. зазнавало нищівної критики; на протизагу всіляко підносилися версія Лесі Українки [1, т.2, с.257-278; 5, с.362-369; 6, с.64-72; 13, с.7-23].

Загальним місцем і досі лишається теза про Франка і Лесю Українку як войовничих атеїстів [8, С.17-29; 22, С.141-144]. Справді, ряд поетичних творів І.Франка має атеїстичне спрямування («Ех пілію» (Монолог атеїста), «Нема, нема уже владаря грізного» та ін.); для деяких персонажів Лесі Українки також характерна позиція релігійного скептицизму («Fiatдох», «Гршниця», «Коли вже зачепили сі питання», «Прокляття Рахілі»). Водночас генералізація атеїстичного струменю у творчості цих поетів є перебільшенням. Критика релігійних доктрин великою мірою зумовлювалася вимогами часу і культурного оточення. Зокрема, наявне в ряді творів протиставлення Христа християнству спрямоване насамперед проти фальсифікацій цього гуманістичного вчення не тільки давніми фарисеями і книжниками, а й діячами пізніших епох, у тому числі й межі ХІХ-ХХ ст.

Суть того переосмислення, до якого вдавались І.Франко, Леся Українка та інші в процесі поетичної рецепції біблійних сюжетів і мотивів, слід шукати не стільки в прямому атеїстичному запереченні першоджерела, скільки у внутрішньо діалогічному характері самої художньої рецепції. Її висока мистецька результативність зумовлена наявністю певних архетипних паралелей в історичній долі давньоєврейського і українського народів; саме це сприяло яскравому забарвленню символів авторитетної протокультури колдатурою нової доби, наповненню їх специфічним національним та індивідуально-психологічним змістом.

У контексті гуманітарних пошуків і досягнень науки ХХ ст. проблема співвідношення релігії й атеїзму взагалі втрачає своє актуальне значення.

Е.Фромм у праці «Психоаналіз і релігія» писав: «Питання не в тому, релігія чи її заперечення, а в тому, якого роду релігія: сприяє вона людському розвитку, розкриттю власне людських сил чи вона ці сили паралізує» [23, с.161]. Звідси адекватним класифікаційним критерієм колективної свідомості людства, яке є релігійною за самою своєю природою, має виступати не понятійна пара теїзм-атеїзм, а гуманізм-авторитарність [23, с.166]. Прикладом релігій гуманістичного типу є вчення Ісуса Христа, великого пророка Ісаїї, а також містична течія в християнстві. Водночас войовничий атеїзм нерідко набуває фанатичних виявів авторитарності. Показово, що в новій українській поезії рецепція атеїстичних віянь доби утворює замкнене самодостатнє відгалуження, тоді як численні питання християнської релігійної свідомості в процесі здобуття людиною духовної свободи групуються в струнку, розгалужену систему. Так, Я.Щоголев, В.Александров, В.Шурат, М.Філянський, А.Гриневиц та багато інших поетів осмислювали християнську віру як гарант духовної свободи і опори у злигоднях життя. В процесі таких медитацій відбувалося зростання самосвідомості ліричного героя від повної духовної сліпоти і внутрішньої світоглядної суперечливості до гармонійного злиття з Богом і створеною Ним природою.

Тільки в наші дні виникли реальні перспективи всебічного розкриття феномена Біблії як загальнокультурної цінності. Важливі духовно-світоглядні аспекти, пов'язані з цією глобальною науковою проблемою, розкриваються у статтях В.Янева «Поезія Благодаті» та І.Качуровського «Містична функція літератури та українська релігійна поезія», які є передмовами до першої книги тритомної «Хрестоматії української релігійної літератури» [24, с.5-25]. Узагальнення в цих концептуальних статтях робляться з позицій сучасного розуміння співвідношення духовного, соціального і літературного постулу, деякі з них мають дискусійний характер, але в кожному разі засвідчують новий етап поглибленого вивчення проблеми. Сказане справедливо і щодо монографії С.Росовецького «Біблія у художньому світі української літератури» [17], яка існує поки що в рукописному варіанті. У цій праці, крім того, робиться спроба оригінальної історико-літературної інтерпретації основної суми фактів, пов'язаних з рецепцією Біблії протягом усього розвитку літератури від давнини до наших днів.

Велика кількість спеціальних студій присвячена вивченню вершинних надбань нової української літератури, серед яких важливе місце посідають твори біблійної тематики. У ряді цих праць закладено фундаментальні підвалини порівняльного і проблемно-типологічного (у контексті свого часу) аналізу. Непересічне значення мають теоретико- та історико-літературні праці І.Франка, М.Зерова, П.Филиповича, М.Драй-Хмари, О.Білецького. Їхні ідеї дістали поглиблений розвиток у шевченко-, франко- і лесезнавчих дослідженнях Ю.Івакіна, А.Каспрука, О.Шпильової, Л.Кулінської, Л.Міщенко, І.Журавської, Я.Ривкіса, А.Гозенлуда, О.Ставицького. Л.Марченко (Голомб), Р.Міщук, А.Скоця, Ю.Клим'юка та багатьох інших, а також представників української діаспори — П.Одарченка, М.Ласло-Куцюк, М.Невроло. Та враховуючи весь позитивний попередній досвід, необхідно зважити, що подальше поглиблене вивчення поетичної рецепції Біблії має виходити за межі одного твору чи творчості якогось поета; воно також не може більше обмежуватися позитивістським трактуванням першоджерела лише як ле-

гендарно-фольклорного підґрунтя творів. Відтак виникає настійна необхідність збагатити методологічну базу дослідження найважливішими узагальненнями в царині мистецьких знакових систем (праці С.Аверинцева, М.Бахтіна, А.Гуревича, М.Кагана, А.Лосева, Ю.Лотмана, М.Храпченка, Є.Яковлева, Д.Наливайка), релігійної свідомості і психоаналізу (праці Е.Фромма, К.Г.Юнга), ритуально-міфологічної і біблійної критики (праці Н.Фрая, Дж.Фрезера, Г.Гече, Є.Мелетинського, В.Проппа, М.Стебліна-Каменського, О.Фрейденберг), теософію (праці О.Блавацької, Р.Штайнера).

У контексті зазначеної проблематики погляд на Біблію видається актуальним принаймні у трьох площинах: міфологічній, літературній, сакрально-символічній. Святе Письмо репрезентує систему міфологічних уявлень, що складають універсальну часо-просторову модель Всесвіту. Канонічні й апокрифічні книги Старого і Нового Заповітів становлять у сукупності цілу бібліотеку — велику кількість текстів, різних за змістом, жанрами, і стилями, а також часом виникнення. Сакрально-символічний феномен Біблії вбачається у практично нескінченній перспективі розкриття смислу її ідей, образів, сюжетів і мотивів.

Міфологічний, літературний і сакрально-символічний аспекти неоднаково представлені в різних творах на біблійні сюжети і мотиви. Співвідношення біблійної і конкретно-історичної (або психологічної) проблематики, а також питома вага кожної у межах певного твору визначають його рецептивний тип. Нерідко зв'язок між першоджерелом і новатором опосередковується іншими літературними інтерпретаціями тієї самої біблійної теми. Так виникає феномен спільних типологічних рядів [14, с.168-186], котрий засвідчує характерне перехрещення генетичного і типологічного факторів розвитку національної поезії та виявляє специфіку культурних контактів. У вивченні контексту спільних типологічних рядів вископродуктивним є порівняльний аналіз, який висвітлює генетичні зв'язки між типологічними компонентами на підставі культурних взаємин, впливів і запозичень, зумовлених історичною спорідненістю народів і умовами їхнього духовного розвитку. Оскільки ж, як зазначає М.Гольберг, «вивчення літературних контактів у ряді випадків неможливе без урахування специфіки психології творчості і сприйняття літературного твору» [4, с.315-316], загальний контекст дослідження біблійної рецепції передбачає в разі потреби з'ясування і цих чинників.

Комплексне вивчення особливостей української поетичної рецепції біблійних тем не буде повним без предметного розгляду поетики творів і їхніх жанрово-стильових параметрів. Ієрархічна градація поетичних жанрів тут ґрунтується на класифікаціях М.Бондаря [2] й А.Каспрука [7]. Також доцільно розглядати єдину жанрово-стильову систему, переконливе теоретичне обґрунтування якої здійснено у працях Л.Тимофєєва [21], Г.Поспєлова [15], А.Соколова [20], М.Гіршмана [3], Н.Лейдермана [12], Н.Левчик [11] та ін.

Рецепція біблійних сюжетів і мотивів сприяла збагаченню образного мислення української поезії, здійснюючись переважно в межах міфологічно-притчевої стильової течії [9]. Це великою мірою зумовило особливості поетики: перевагу параболічно-притчевого історизму як домінуючого типу художнього узагальнення, а також відповідного йому хронологу й символі-

ко-алегоричної ідеалізації образів і подій. Окреме специфічне відгалуження становить біблійна стилізація, яка виступає в різноманітних іпостасях — рольовій, жанровій, образно-поетичній та ін.

У процесі освоєння Біблії європейською літературою сформулювалися три рецептивні культурологічні моделі; умовно їх можна визначити як середньовічну, ренесансну й неоміфологічну. Перша характеризується як бібліоцентрична: Святе Письмо інтерпретувалося в ній як абсолютна ідеальна категорія за умов, коли література ще не була цілком іманентним, власне мистецьким явищем і підпорядковувалася переважно богословським завданням, а не суто естетичним законам. Ця модель була надзвичайно сприятливою для розвитку містичних літературних течій, блискучими представниками яких стали Блаженний Августин, Роман Солодкоспівець, Григорій Назіанзін та ін.; ознаки середньовічної біблійно-рецептивної моделі притаманні «Божественній комедії» Данте.

Докорінно іншою є ренесансна модель, що характеризується світоглядним антропоцентризмом. Вона формується у комплексі з ідеологією, свідомістю і літературою нового часу, коли поняття літератури набуває свого власного значення. В онтологічному плані це спричиняє деструкцію попередньої категоріальної ієрархії: геніальна особистість підноситься над Богом (як мінімум, прирівнюється до Нього). Ось чому на добу Ренесансу цілком закономірно припадає початок десакралізації Біблії у літературно-мистецьких рецепціях. Одною з характерних ознак цього процесу була рішуча перевага старозавітних сюжетів і мотивів над новозавітними, тоді як для середньовічної рецептивної моделі характерне діаметрально протилежне співвідношення. Таким чином, незважаючи на якісну зміну світоглядних засад, Біблія не втрачає свого морально-естетичного значення. Непересічне духовне значення Святого Письма високо підноситься в періоди національних революцій, коли створюються його переклади живими народними мовами.

Панування ренесансної біблійно-рецептивної моделі продовжувалося до початку ХХ ст. В її межах мистецьки і філософськи плідними були звернення до Біблії представників європейського маньєризму й барокко; вершинними зразками тут виступають: «Звільнений Іерусалим» і «Сім днів створення світу» Т.Тассо, «Втрачений рай», «Здобутий рай», «Самсон-борець» Дж.Мільтона. Велику роль відігравала Біблія у художньому світі поетів-романтиків, які побутовій повсякденності протиставляли життя духу, найвищі вияви якого вбачались у мистецтві, релігії, філософії. Водночас позиція релігійного скептицизму сягає апогею в містерії «Каїн» Байрона й численних філософських поемах А. де Віньї («Мойсей», «Дочка Ієфая», «Гнів Самсона», «Потоп», «Елеонська гора», «Страшний суд», «Гетсиманський сад»). Протягом ХУІІІ-ХХ ст. здійснюються численні переосмислення біблійних тем, часом не пов'язаних безпосередньо з християнським віровченням; нерідко ці переосмислення набувають відверто антиклерикального й квазібіблійного характеру (напр., у творчості Вольтера, молодого Пушкіна, Франса). Водночас не переривається містична традиція (поезія У.Блейка, гейдельберзькі романтики).

Неоміфологічна рецептивна модель, котра поширилась у літературі ХХ ст., великою мірою стала наслідком нового спалаху інтересу до Біблії, який припав на межу століть. Вона утверджувалася на протигагу позитивістськи-натуралістичним і романтико-еґоцентричним тенденціям, які на той час повністю себе вичерпали. Суть даного рецептивного типу полягала в тому, що, опрацьовуючи біблійні сюжети і мотиви, письменники прагнули вже в новому, інтелектуальному контексті до злиття реального з фантастичним у цілості міфа, де суб'єктивні й об'єктивні начала логічно не розмежовуються. Серед прикладів неоміфологічної рецепції біблійних тем — тетралогія Т.Манна «Йосиф і його брати», проза Ф.Кафки (травестування іудаїстського міфа), поезія Т.Еліота, Й.Сефері та багатьох інших.

В українській поезії наявні всі три рецептивні моделі. Щоправда, за періодами функціонування і проблемно-змістовим наповненням тих самих сюжетів і мотивів вони не завжди тотожні західноєвропейським зразкам, що викликано специфічними причинами національно-культурного життя. Скажімо, середньовічна біблійно-рецептивна модель побутувала в українській поезії з часів Київської Русі й до кінця ХУІІІ ст., ренесансна модель функціонувала переважно в межах ХІХ ст., хоча її витoki можна знайти і в старожитню добу, а формування неоміфологічної рецептивної моделі, що припадає на рубіж ХІХ-ХХ ст., у чомусь навіть випереджає загальноєвропейській процес.

Визначальною рисою національної рецепції Біблії було те, що протягом усього історичного існування української літератури вона перебувала у прямому зв'язку з першоджерелом. Так, у Київській Русі, книжники були знайомі зі Святим Письмом далеко не в повному обсязі, зокрема, про зміст історичних книг Старого Заповіту можна було довідатися головним чином із візантійських компіляцій, а інтерпретація Святого Письма була прерогативою візантійських богословів. Але і за цих умов руські книжники робили оригінальні історіософські і дидактичні тлумачення біблійних текстів у таких творах, як «Моління» Данила Заточника, «Слово про Ігорів похід» і особливо — «Слово про Закон і Благодать» митрополита Іларіона. Непересічне значення цього твору В.Янів справедливо вбачає у символічному протиставленні старозаповітного іудейського закону новозавітній християнській благодаті та в накресленні тим самим шляхів духовного поступу свого народу на далеке майбутнє. Ригоризмові німого закону, його безособовості і насильству в благодаті протиставить інтуїція, теплота, бажання соціального контакту і співчуття, милосердя, розуміння інших і потреба самому бути зрозумілим [24, с.5].

В історії національної рецепції Біблії етапним став 1581 р., коли в Україні Святе Письмо було надруковане церковнослов'янською мовою й стало приступним в повному обсязі. Після цього починають з'являтися переклади окремих текстів книжною українською мовою. В інтерпретації самого тексту Біблії орієнтація греко-візантійська (Іван Вишенський, православні полемісти першої генерації) доповнюється поступово латинсько-польською (Лазар Баранович і коло чернігівських поетів). Водночас міцніє національна традиція художньої рецепції Біблії, в якій сміхові диференціальні форми парадоксально співіснують з інтелектуально-вишуканими формами

інтегральної рецепції, найвищим виявом якої стала творчість «любителя Священних Біблії Григорія Сковороди», взаємниченого у сокровенну суть біблійної символіки і проблематику езотеричного пізнання. Творчість Сковороди стала також плідним підсумком надбань поезії українського літературного барокко, яка щодо рецепції Біблії органічно об'єднала дві тенденції: мистецького концептуалізму і містичного світобачення (напр., у «книжечках» і «зшитках» Івана Величковського). Загалом літературно-філософська спадщина Сковороди ознаменувала завершення цілої епохи в освоєнні насамперед духовного, але також і художнього світу Біблії. Ця епоха є безпрецедентною в українській літературі, оскільки наступна національна традиція перебувала переважно у світському руслі (мистецькому, соціально-політичному, ідеологічному тощо) і не сягнула духовних здобутків попереднього періоду не лише на творчому рівні (скажімо, в плані етичного і естетичного ідеалу), а навіть і щодо самої адекватної, науково вірогідної ідентифікації її проблематики. Образно кажучи, відбулася втрата вагомого «ключа розуміння»: «поетицькі штучки» старожитніх поетів інтерпретувались як схоластичне штукарство, тоді як насправді вони були результатом поглибленої духовно-ліричної медитації, переконливою спробою переключення як авторської, так і читачевої свідомості з поверхні буденщини вглиб душі, а також доведення всіма можливими засобами змісту і форми ідей та істин Божого буття.

У новій українській поезії, коли панівною стає ренесансна модель біблійної рецепції, зникають обмеження щодо вибору текстів і прийомів їх освоєння. У цей період, на думку С.Росовецького, зникає релігійна культурна орієнтація в традиції біблійної рецепції, їй на зміну приходить загальноєвропейська; відтепер письменник, звертаючись до опрацювання того чи іншого біблійного образу, сюжету, мотиву, має рахуватися з контекстом спільного типологічного ряду (принаймні в межах європейської літературної традиції) [17, с.192-193].

Таким чином, в історії української поезії простежується безперервна традиція рецепції Біблії. Але вона розвивалася хвилеподібно: спалахи посиленого інтересу до Святого Письма чергувались зі спадами (так, до речі, було і в усій Європі). Певний спад спостерігався в першій третині ХІХ ст. Йому на зміну прийшла ще одна безпрецедентна в своєму роді доба: освоєння Біблії у творчості Шевченка. Поет вперше в національній історії по-мистецьки неперевірено прочитав вічні теми в контексті національно-духовних проблем свого часу і народу. Поряд з кращими літературними надбутками Київської Русі і старожитнього періоду твори Шевченка стали тим ціннісним орієнтиром, на який рівнялися всі наступні українські інтерпретатори Святого Письма. Втім, у пошевченківський період простежувався певний спад інтересу до Книги Книг. Хоча поети продовжують звертатися до неї, але переважно поверхова алегоризація, зведення багатозначних символів до загальнодоступної суми прикладів, використання сюжетів і мотивів як суто ілюстративного матеріалу тощо знижувало мистецьку цінність цих поетичних інтерпретацій.

На межі ХІХ-ХХ ст. українська поезія як органічна складова загальноєвропейського літературного процесу пережила спалах чи не найвищого інте-

ресу до Біблії за весь новий період. Чинники, що стимулювали цей інтерес на даному етапі, поділяються на загальнонаукові, політичні, духовно-світоглядні, суто літературні тощо. Один із головних вбачається в новому характері ідейно-художнього мислення доби, коли на зміну традиційному реалізму приходили інші типи творчості, природа яких корінилася в іраціонально-чуттєвому осмисленні дійсності і самого призначення мистецтва. У цьому ж онтологічному контексті паралельно розроблялася проблематика раннього християнства, котру письменники розглядали як суголосну сучасності. Популярною серед художньої інтелігенції була ідея очищення християнства (щире прагнення повзврути тогочасним виявам європейської релігійної свідомості ореол високої духовності перших християнських громад) Широкого світоглядного резонансу набули езотеричні доктрини. Їхне поширення пов'язане з різнобічною літературною, науково-філософською і громадсько-просвітительською діяльністю О.Блавацької, Р.Штайнера та ін. Рубіж віків, що позначився у літературі як час кризових змін, характеризувався похвалленням національно-визвольних і соціально-політичних рухів, це знов викликало до життя запозичену зі Старого Заповіту романтиками ідею народу-богоносця. Лишалися актуальними й ті універсальні чинники, що завжди живили мистецьке натхнення: внутрішній драматизм колізій, поліфонізм конфліктів, духовна потуга архетипів і всезагальність сюжетів, полемічність стилю Книги Книг. Поштовх до нового прочитання Біблії дали також знахідки археологічних експедицій на Сході й ті численні, часом взаємовиключні філософські висновки, що робилися з найновіших відкриттів у галузі природничих наук.

Рецепція біблійних сюжетів і мотивів в українській поезії кінця XIX-початку XX ст. відбувалася у справді енциклопедичному контексті. По-перше, вона йшла паралельно зі створенням першого повного перекладу Святого Письма українською мовою, який був здійснений П.Кулішем, І.Пулюєм та І.Нечуй-Левицьким і побачив світ у Відні 1903 р. Це був небуденний факт духовно-інтелектуального життя нації: усвідомлена потреба мати Біблію рідною мовою у кризовий період розвитку виступала ознакою національного піднесення. По-друге, оригінальне віршотворення на біблійні теми супроводжувалося перекладанням найвизначніших творів європейської поезії на біблійну тематику, що засвідчувало глибoku культурологічну контекстуальність і широку комунікативність українського літературного процесу, його контактну відкритість. Зокрема, важливе значення мали Франкові переклади з «Божественної комедії» Данте, а також здійснені у повному обсязі переклади драматичної поеми Дж.Мільтона «Самсон-борець», містерії Дж.Байрона «Каїн» і переклад філософської поеми А. де Він'ї «Мойсей», виконаний В.Щуратом. По-третє, на характері оригінальних поетичних інтерпретацій не могло не позначитися те, що провідні поети (І.Франко, П.Куліш, Леся Українка, а крім них В.Щурат і В.Александров) студіювали і саму Біблію, і найвизначніші національні та європейські твори біблійної тематики.

Освоєння Біблії на межі XIX-XX ст. акумулює у собі всю попередню рецептивну традицію, як суто літературну (національну і загальноєвропейську), так і громадсько-політичну, ідеологічну, просвітительську, представниками якої були члени Кирило-Мефодіївського товариства, котрі, за свід-

ченням П.Кўліша, «Святе Письмо добре знали і з великою шаною почитували» [10, с.44], а також М.Драгоманов, якого І.Франко називав «бичем Божим» прроти реакції, застою, інерції мислення. Водночас виникнення на даному етапі національних творів біблійної тематики, що сягнули світового рівня, відкривало широкі перспективи в близьке і далеке майбутнє.

Доба духовного і творчого піднесення, яка припала на кінець ХІХ-початок ХХ ст., змінилася жорстокою духовною кризою наступних пореволюційних десятиліть. Щоправда, у 20-ті роки біблійно-релігійні мотиви ще виразно звучать у творчості П.Тичини та неокласиків, Я.Савченка і М.Філянського, а також поетів західного регіону — Уляни Кравченко, Д.Загула й особливо Б.-І.Антонича. Протягом 30-50-х років у царині духовної лірики в Україні панує штучно створений вакуум. Втім, релігійно-медитативні традиції в цей період не лише зберігали, а й активно розвивали поети української еміграції — Євген Маланюк, Олег Ольжич, Михайло Орест та багато інших.

Коли наприкінці 50-х-на початку 60-х років духовно-політична ситуація в Україні трохі змінилася на краще, поезія чутливо зреагувала на цю «відлигу» відродженням християнських мотивів у творчості шістдесятників — М.Руденка, В.Симоненка, В.Стуса, Є.Сверстюка та ін. Нова духовна криза так званої доби застою ще на кілька десятиліть загальмувала невпинний процес усобічного відродження нації, який, втім, уже неможливо було зупинити повністю. Сьогоднішній стан української поезії характеризується неквапливим здолянням депресії, поступовим поверненням «на круги своя». Релігійно-християнські мотиви виразно звучать у творчості поетів, котрі очолюють літературний процес нашої доби — І.Драча, Д.Павличка, Л.Костенко. Традиції високої духовності розвиває покоління, яке прийшло в літературу у 80-ті роки, про що свідчать поетичні збірки І.Малковича, І.Римарука, О.Пахльовської, О.Забужко, О.Жупанського. На даному етапі важливе духовно-інтелектуальне значення має творчість поетів сучасної української діаспори, насамперед таких представників лірики, як І.Качуровський, В.Янів, В.Вовк, О.Черненко, Л.Лиман та ін. Надзвичайно вагомим є внесок «табірної поезії». Лише в останні роки вона набула легального статусу. Тракткування Біблії у творчості поетів-в'язнів визначається глибиною думки і почуття, емоційно-духовною достовірністю.

Наприкінці ХХ ст. саме життя, як ніколи раніше, владно спрямовує поезію у річище біблійної символіки. Зокрема, реальним підґрунтям апокаліптично-есхатологічних тем і мотивів виступає Чорнобильська катастрофа та історичні факти геноциду українського народу, які злочинно замовчувалися протягом семи десятиріч і набули широкого суспільного резонансу лише останнім часом. Водночас ідея національного відродження традиційно асоціюється з популярними образами і мотивами Псалтиря, виходу ізраїльського народу з єгипетської неволі, Христового Воскресіння.

Різноаспектне вивчення рецепції Біблії в українській поезії розкриває широкую панораму зустрічі-діалогу двох культур, виразно окреслює загальнолюдські підвалини національного літературного процесу. Освоєння проблематики і своєрідної поетики Святого Письма в контексті національної історії та європейської літературної традиції відкривало великі можливості щодо вияву творчої індивідуальності українських митців. Адекватне істо-

рико- і теоретико-літературне осмислення цих процесів доповнює картину духовного розвитку нації, її заповітних прагнень і культурних здобутків.

1. Білецький О.І. Від давнини до сучасності. К., 1960. Т.1-2.
2. Бондар М.П. Поезія пошевченківської епохи: Система жанрів. К., 1986:
3. Гишман М. Жанр, метод и стиль как необходимые характеристики целостности художественного произведения // Проблемы литературных жанров. Томск, 1979.
4. Гольберг М.Я. Взаимодействие литератур и некоторые вопросы психологии творчества // Сравнительное изучение славянских литератур. М., 1973.
5. Жовіньска Ш. Боротьба Лесі Українки проти утішительства і зради // Леся Українка: Публікації. Статті. Дослідження. К., 1956.
6. Журавская И.Е. Леся Украинка и зарубежные литературы. М., 1968.
7. Каспрук А.А. Українська поема кінця ХІХ-початку ХХ ст. К., 1973.
8. Кирилюк Є.П. Леся Українка — мислителька // Леся Українка. Публікації. Статті. Дослідження. К., 1973.
9. Климяк Ю.И. Идеино-эстетическая функция притчи в украинской поэзии ХІХ— начала ХХ в.: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. Одесса, 1989.
10. Куліш П.О. Автобіографія // Самі про себе: Автобіографії видатних українців ХІХ століття (Редакція Юрія Луцького). Нью-Йорк, 1989.
11. Левчик Н.В. Поезія М.П.Старицького (жанрові та образно-стильові особливості). К., 1990.
12. Лейдерман Н. Движение времени и законы жанра. Свердловск, 1982.
13. Ненадкевич Є. «На полі крові» // Українка Леся. Твори. К., 1927. Т.8.
14. Неупокоева И.Г. О понятии общего типологического ряда // Контекст-1974. М., 1975.
15. Поспелов Г.Н. Проблемы литературного стиля. М., 1970.
16. Ривкіс Я.Ф. Поема І.Франка «Смерть Каїна» // Радянське літературознавство. 1959. № 5.
17. Росовецький С.К. Біблія в художньому світі української літератури (рукопис монографії). К., 1990.
18. Скоць А.І. Франкова версія образу Каїна в поемі «Смерть Каїна» // Іван Франко: Статті і матеріали. 1960. Зб. 8.
19. Скоць А.І. Поема І.Я.Франка «Смерть Каїна» // Іван Франко: Статті і матеріали. 1965. Зб. 12.
20. Соколов А.Н. Теория стиля. М., 1978.
21. Тимофеев Л.И. Слово в стихе. М., 1982.
22. Франко Іван: Бібліографічний покажчик. 1956—1984 (Упор. Мороз М.О.). К., 1987.
23. Фромм Е. Психанализ и религия // Сумерки богов (Сост. и общ. ред. Яковлева А.А.) М., 1990.
24. Хрестоматія української релігійної літератури. Кн. 1: Поезія (Упор. І.В.Качуровський). Мюнхен; Лондон, 1988.

Стаття надійшла до редколегії 30.07.92

Summary

The present problem has been actualized in the context of Ukrainian spiritual revival. But there have been no generalizing works so far. Further study demands the complex approach and the application of various data (philosophical, psychological, theosophical etc.). It is necessary to deepen the pure philological aspect: namely to establish the basic biblical-receptive types and their phases in the national literary process; to correlate the national and the biblical maintenance and form etc. The article is based on the wide spectrum of Ukrainian Poetry from its roots to our time with the account of the European analogues.